

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Юлія Шевченко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті досліджено проблему морального виховання підлітків засобами музичного мистецтва. Акцентовано увагу на значущості підліткового віку як періоду формування моральних якостей особистості та вказано на необхідність використання мистецтва як ефективного інструменту педагогічного впливу. Музичне мистецтво розглянуто як потужний виховний засіб, здатний впливати на емоційну сферу, формувати естетичні смаки, духовні цінності, розвивати моральну чутливість та гуманістичні орієнтири. Представлено огляд психолого-педагогічних аспектів впливу музики на особистість підлітка, висвітлено можливості шкільної музичної освіти та позакласної роботи у сфері формування моральних якостей. Підкреслено необхідність цілеспрямованої діяльності педагога, яка передбачає не лише ознайомлення з музичними творами, а й обговорення їхнього морально-етичного змісту. Запропоновано низку методичних підходів до організації морального виховання через музику, зокрема інтеграцію з літературою, історією, використання методів розвитку емоційного інтелекту, музичної рефлексії та проєктної діяльності. Особливу увагу приділено застосуванню елементів музикотерапії для формування емпатії, доброзичливості та здатності до співпраці. Матеріал базується на теоретичних засадах вітчизняних і зарубіжних учених. Стаття має практичну цінність для педагогів, вихователів, музичних керівників, які працюють з підлітками, а також для дослідників у галузі педагогіки, мистецтвознавства та психології.

Ключові слова:

моральне виховання; підлітки; музика; мистецтво; емоції; педагогіка; естетика.

Resume:

Shevchenko Yuliia. Moral Education of Adolescents through Musical Art.

The article explores the issue of moral education of adolescents through musical art. The author emphasizes the importance of adolescence as a period of intensive formation of moral qualities and highlights the need to use art as an effective pedagogical tool. Musical art is considered a powerful educational medium capable of influencing the emotional sphere, shaping aesthetic taste and spiritual values, and developing moral sensitivity and humanistic orientation. The article provides an overview of the psychological and pedagogical aspects of music's influence on adolescent personality, outlines the potential of school music education and extracurricular activities in forming moral traits. The author stresses the importance of purposeful pedagogical activity, which includes not only the study of musical works but also the discussion of their moral and ethical content. Several methodological approaches to moral education through music are proposed, including integration with literature and history, development of emotional intelligence, musical reflection, and project-based learning. Particular attention is given to the use of music therapy elements for fostering empathy, kindness, and cooperation. The material is grounded in theoretical research by both Ukrainian and international scholars. The article has practical value for teachers, educators, and music leaders working with adolescents, as well as for researchers in the fields of pedagogy, art education, and psychology.

Key words:

moral education; adolescents; music; art; emotions; pedagogy; aesthetics.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, де спостерігається зниження моральних орієнтирів, зростає значення гуманістичного виховання, особливо у підлітковому віці – періоді формування світогляду, цінностей та емоційно-етичних переконань. Це твердження повністю узгоджується з положеннями Закону України «Про освіту» (2017) та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020), у яких визначено пріоритетом всебічний розвиток особистості здобувача освіти. У цих нормативно-правових актах окреслено, що освіта повинна ґрунтуватися на принципах моральності, поваги до прав людини, національних і загальнолюдських цінностей. Тому моральне виховання не лише педагогічна, а й державна пріоритетна мета.

Крім того, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015, зі змінами 2022 р.) акцентовано увагу на необхідності формування моральної стійкості, духовності, здатності до співпереживання, відповідальності та соціальної активності у молодого покоління. У цьому контексті мистецтво, зокрема музичне, розглядається як важливий чинник формування ціннісних

орієнтацій. Логічним продовженням такого підходу є положення Концепції розвитку освіти України на 2021–2031 роки (проект), затвердженої МОН України. У ній підкреслюється важливість інтеграції мистецької освіти в процес морального та емоційно-ціннісного становлення учнів, що є підтвердженням актуальності та практичної значущості теми дослідження.

Музичне мистецтво як багатовимірне культурне явище має значний емоційно-виховний потенціал. Воно здатне викликати глибокі моральні переживання, розвивати емпатію, співчуття, формувати у молоді потребу в гармонії та добрі. Саме завдяки цим властивостям музика може стати ефективним засобом морального формування підлітків, з урахуванням їхньої вікової чутливості до емоційно-художнього впливу.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю пошуку ефективних педагогічних підходів, які інтегрують естетичне і моральне виховання у межах загальноосвітнього простору, відповідають сучасним викликам та сприяють формуванню духовно зрілої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях провідних науковців

України в галузі мистецької освіти (Л. Масол, О. Рудницької) розглядаються питання впливу мистецтва на формування особистості. На сучасному етапі в наукових розвідках І. Беха, Г. Костюка, О. Савченко аналізуються питання розвитку моральних цінностей з позиції вікової педагогіки та виховання. Питання духовного та естетичного розвитку молоді вивчалися науковцями І. Зязюн, Т. Шпак, Г. Шевченко.

Аналіз наукової літератури свідчить, що вивчення проблеми морального становлення підлітків в освітньому процесі школи залишається актуальним на сучасному етапі та потребує більш детального розгляду.

Формулювання цілей статті. Дослідити можливості морального виховання підлітків засобами музичного мистецтва та обґрунтувати ефективні педагогічні підходи до формування моральних якостей у підлітковому віці через музичну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство стикається із зростанням цинізму, жорстокості та несприйняття іншого, що особливо яскраво виявляється у підлітковому віці через байдужість, агресію, втрату поваги й толерантності. Водночас провідні науковці (І. Бех, Г. Шевченко, Л. Масол, О. Рудницька) наголошують, що музичне мистецтво може слугувати потужним засобом духовного й морального виховання, сприяючи соціально-емоційному розвитку підлітків. Зокрема, Іван Бех підкреслює, що виховання молоді має ґрунтуватися на цінностях любові, вірності та справедливості, адже лише вони здатні вести до добродійності й досконалості. У цьому контексті уроки музики та спільна творчість стають ефективним майданчиком формування внутрішньої готовності підлітків до альтруїзму, взаєморозуміння і поваги, а музичне мистецтво – чинником емоційно-ціннісного виховання. Завдяки своїй емоційній виразності та абстрактності музика вимагає емоційної чутливості, уяви та асоціативного мислення, що, на думку Оксани Рудницької, активізує емпатійне ставлення до світу. Через естетичне сприйняття музики в учнів формуються морально-естетичні орієнтири, здатність співпереживати, розпізнавати емоції, а заняття вокалом або грою на музичних інструментах стають непрямым засобом педагогічного впливу. Емпіричні дослідження (зокрема, А. Кифенко) підтверджують, що участь у співочих колективах сприяє розвитку толерантності, доброзичливості, емпатії та позитивної самооцінки (Кифенко, 2015). Колективне виконання музики формує навички співпраці, взаємної підтримки, а також розвиває емоційне багатство особистості, сприяючи її гармонійному розвитку.

Крім того, залучення молоді до музичної творчості стимулює утвердження просоціальних тенденцій. Так, дослідження Дж. Ту та Х. Фу вказують на позитивний взаємозв'язок між музичною емпатією (здатністю розуміти музичні емоції) та прагненням до просоціальної поведінки (Tu J., & Fu H., 2024). Іншими словами, сприйняття і вираження музичних почуттів підсилює у підлітків почуття власної гідності та готовність до співпраці з іншими, що є основою доброзичливості та взаєморозуміння.

Музика поряд з іншими видами мистецтва не лише викликає емоційний відгук, а й сприяє формуванню моральних ідеалів, що ґрунтуються на глибокому естетичному переживанні. Як підкреслює Ю. Шевченко, гармонізація естетичної культури особистості тісно пов'язана з моральним вихованням, адже краса виступає своєрідним регулятором людських взаємин, а здатність естетично мислити нерозривно пов'язується з глибоким моральним чуттям (Tu J., & Fu H., 2024).

Цей взаємозв'язок є важливим у контексті підліткового віку, коли відчуття краси, добра і справедливості формує не лише смаки, а й внутрішні переконання. Як зазначається в науковій літературі, «з рівнем естетичного розвитку особистості й суспільства, зі здатністю людини реагувати на красу й творити за законами краси закономірно пов'язують прогрес людства в усіх сферах життєдіяльності» (Tu J., & Fu H., 2024, с. 221).

Музика діє як своєрідний «міжкультурний міст», відкриваючи підліткам світові традиції і норми інших народів. За концепцією особистісно-орієнтованого підходу, впровадженого в сучасній українській освіті, музичне мистецтво сприяє розвитку міжкультурних компетенцій: воно виховує позитивне ставлення й повагу до представників інших культур, здатність бачити різні перспективи, а також міжкультурну відповідальність (Бех, 2003).

Виховання моральності підлітка неможливе без глибокого культурного та естетичного впливу. Ідеї І. Зязюна про культуротворчу функцію освіти підкреслюють, що моральне формування особистості тісно пов'язане з її естетичним розвитком (Зязюн, с. 39-40). Учитель, який має високий рівень естетичної культури, здатний транслювати гуманістичні цінності через мистецькі засоби – зокрема через музику. Музика як емоційно насичене і ціннісне мистецтво відкриває у підлітка здатність до співпереживання, емпатії, розуміння краси не лише звуку, а й людських стосунків. І. Зязюн вказує, що не лише знання чи навички важливі у вихованні, а сам естетичний досвід педагога, його потреби, ідеали та емоційна культура.

Моральність у цьому сенсі формується не через повчання, а через занурення в культурне середовище, в якому музика відіграє роль провідника до вищих духовних цінностей. Суперечність між освітою і культурою, про яку говорить вчений, актуалізує необхідність створення у школі відповідного естетичного простору. Саме через музику, як універсальну мову емоцій і сенсів, педагог здатен розвивати у підлітка моральну чутливість, критичне мислення, потребу в гармонії та внутрішній культурі. Таким чином, музичне мистецтво може стати ефективним засобом морального виховання у сучасній педагогічній практиці.

У дослідженнях Г. Шевченко розглядає музику як джерело духовного збагачення, що здатне формувати внутрішній моральний світ особистості, розвивати емпатію, співчуття, почуття краси й добра (Шевченко, 2014). Музичне мистецтво, на її думку, сприяє глибшому емоційному сприйняттю моральних цінностей та інтеграції їх у поведінкові установки підлітків. Г. Шевченко вважає, що саме через естетичне переживання музики учень відкриває для себе вищі духовні смисли й поступово зростає як моральна особистість.

Заняття з музики (наприклад, вивчення народних чи сучасних пісень інших народів, участь у міжнародних музичних проєктах) створюють умови для формування толерантних суджень і усвідомлення спільних людських цінностей. Отже, музичне мистецтво допомагає виховувати такі моральні якості підлітків, як:

Емпатія – уміння відчувати настрій і переживання інших, що формується через співпереживання музичним героям і виконавцям;

Толерантність – шанобливе ставлення до «іншості», розвитку якої сприяє знайомство з різними музичними культурними традиціями;

Доброзичливість (співчуття) – прояв щирої доброзичливості й милосердя, що посилюється через дружні стосунки у музичних гуртах і хорах;

Позитивне спілкування та співпраця – формуються під час спільної музичної творчості і взаємодії в ансамблі.

Ці висновки підтверджують і результати різних методик: активна музикотерапія (груповий спів чи гра) викликає у підлітків стійке бажання допомагати одне одному, а звичайні уроки музики закладають основу морально-етичних норм через емоційний вплив на учнів. Як підсумовують вітчизняні та європейські дослідники, музичне мистецтво є однією з найефективніших форм естетичного виховання, через яку глибокі переживання й «духовні орієнтири» проникають у свідомість підростаючої особистості. Його використання в навчальному процесі (зокрема відповідно до

концепції НУШ) спрямоване на всебічне збагачення духовного світу юнаків і дівчат, формування їхнього емоційно-ціннісного ставлення до себе і суспільства.

Моральне виховання в підлітковому віці є одним із найскладніших і водночас найважливіших завдань сучасної педагогіки. Саме у цьому віці формується світогляд, система цінностей, розвивається здатність до морального самоконтролю, саморефлексії та емпатії. У цьому процесі важливу роль відіграє мистецтво, зокрема музика, яка, як підкреслює І. Бех, «апелує до емоційного досвіду особистості, викликаючи глибокі почуття, здатні трансформувати моральні уявлення у внутрішні переконання» (Бех, 2003).

У шкільній практиці ефективними засобами реалізації морального виховання є різноманітні форми організації музично-виховної діяльності, кожна з яких має свої дидактичні переваги та спрямована на розвиток морально-етичних якостей учнів.

Однією з найбільш універсальних форм є виховні години з музичним супроводом, де музика використовується не як фон, а як емоційно-смісловий акцент. Наприклад, при обговоренні теми «Мир та взаєморозуміння» можуть бути використані такі твори, як «Молитва за Україну», «Світ без війни», або композиція Джона Леннона «Imagine». Такі пісні не лише викликають емоційний відгук, а й стають точкою входження в розмову про моральні цінності – людяність, повагу до іншого, відповідальність за майбутнє.

Надзвичайно ефективною є також форма хорового співу та ансамблевої гри, оскільки вона вимагає від кожного учасника відповідальності, самоорганізації, уважності до інших. У процесі спільного музичного творення школярі вчаться працювати в команді, чути одне одного, взаємодіяти, поступатися. Це природним чином формує в них навички толерантної поведінки, вміння будувати стосунки на основі поваги та довіри.

Особливе місце в моральному вихованні посідає аналіз текстів пісень та музичних творів із глибоким етичним змістом. Наприклад, аналіз українських народних пісень і дум (зокрема, «Ой у полі криниченька», «Світе ясний»), у яких закладено ідеї любові до рідної землі, родинної єдності, гідності, сприяє розвитку патріотичних почуттів, співпереживання, вдячності до предків. Аналіз тексту пісні «Imagine» дозволяє учням осмислити поняття глобальної етики, миру, терпимості до інакшості, формувати гуманістичні ідеали.

Також важливим методом є інсценізація пісень та створення музично-драматичних

композицій, коли учні не лише виконують музичний твір, а й занурюються у художній образ, переживають внутрішній стан героїв, пропускають зміст крізь власний досвід. Це активізує емоційну залученість, сприяє формуванню моральної рефлексії та емпатійного ставлення до соціальних і етичних ситуацій.

Окремої уваги заслуговує слухання класичної, духовної та народної музики з наступним обговоренням. У цьому процесі учні вчаться розпізнавати емоції, які викликає музика, порівнювати їх із власними переживаннями, формувати моральні судження. Наприклад, прослуховування фрагментів із ораторії Г. Генделя «Месія» чи духовної музики Д. Бортнянського стимулює роздуми про добро, сенс життя, покликання людини. Слухання творів Л. Бетховена, зокрема «Героїчної симфонії», сприяє усвідомленню значення боротьби за справедливість, сили людського духу.

Кожна з перелічених форм і методів є не лише художнім досвідом, а й дієвим педагогічним інструментом. Вони забезпечують системне моральне зростання підлітка: від початкового емоційного переживання – до усвідомленої поведінки, орієнтованої на загальнолюдські цінності. Залучення до музики в поєднанні з педагогічною підтримкою створює умови для становлення морально зрілої, чуйної особистості, здатної до рефлексії, співчуття та активної участі у суспільному житті.

Також одним із ключових напрямів ефективної реалізації музичного мистецтва не лише як інструмента естетичного розвитку, а й як потужного ресурсу виховання гуманістичних цінностей є використання музично-педагогічних технологій, спрямованих на формування моральних якостей підлітків.

1. Інтегроване навчання як технологія морального виховання.

Інтеграція музичного мистецтва з іншими гуманітарними дисциплінами – літературою, історією, етикою – забезпечує ширший світоглядний контекст для осмислення моральних явищ. Наприклад, аналіз української народної пісні в поєднанні з вивченням історичних подій дозволяє не лише емоційно співпереживати, а й раціонально осмислювати героїзм, жертвність, любов до батьківщини. Такий підхід сприяє розвитку моральної рефлексії через різні канали сприйняття – художній, історичний, філософський.

Метою інтегрованого навчання є створення міжпредметного простору для глибшого занурення в етичну проблематику. Згідно з дослідженнями Л. Масол, інтеграція мистецтва з філософією, культурологією, мовами та літературою стимулює розвиток гуманістичного

мислення школярів, їх здатності до морального судження (Масол, 2006).

2. Методи розвитку емоційного інтелекту через музику

Однією з головних умов формування моральної особистості є розвиток емоційного інтелекту – здатності розпізнавати, розуміти й адекватно виражати емоції як свої, так і чужі. Музика як мистецтво емоцій безпосередньо впливає на афективну сферу підлітка. Педагогічні технології, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, можуть реалізовуватися через:

- вправи на розпізнавання емоцій у музиці (визначення настрою, внутрішнього стану персонажів музичного твору, співвіднесення музичного образу з особистим переживанням);
- створення «музичних портретів» моральних ситуацій, коли учні добирають музичний супровід до художніх або життєвих сцен, пов'язаних із поняттями добра, співчуття, прощення;
- рефлексивне слухання музичних творів із подальшим обговоренням почуттів та моральних оцінок, які виникають у слухача.

Згідно з теорією І. Беха, формування моральної свідомості має опиратися не лише на знання про моральні норми, а й на глибоку емоційну включеність у моральні ситуації, що є ключовим механізмом самовиховання (Бех, 2003).

3. Метод проєктів у музично-виховній діяльності

Метод проєктів відкриває широкі можливості для формування моральних якостей у процесі особистісно значущої діяльності. Підлітки залучаються до створення музичних презентацій, тематичних концертів, літературно-музичних композицій, що розкривають моральні теми: мир, любов, милосердя, толерантність, боротьба з насильством, екологічна відповідальність тощо. Участь у таких проєктах стимулює ініціативність, творчість, співпрацю, відповідальність за спільну справу.

Проектна діяльність має виразну ціннісну орієнтацію: учні не лише здобувають інформацію, а й вчаться її оцінювати з моральної точки зору, обґрунтовувати власну позицію, створювати морально значущий культурний продукт. Це відповідає вимогам компетентнісного підходу в освіті, що підкреслюється в концепції Нової української школи (Шевченко, 2020).

4. Елементи музикотерапії в контексті соціалізації та регуляції поведінки

Музикотерапевтичні технології дедалі активніше впроваджуються в освітній процес як

інструмент психоемоційної підтримки, розвитку здатності до саморегуляції, подолання агресії, тривожності, замкнутості. Вони особливо ефективні у роботі з підлітками з проявами девіантної поведінки або низьким рівнем емоційної культури.

Музикотерапія включає індивідуальні та групові заняття з активним або рецептивним прослуховуванням музики, вокальною імпрровізацією, ритмічними вправами, створенням музичних колажів. У межах таких практик учні вчаться ідентифікувати власний емоційний стан, безпечно його виражати, формувати навички конструктивного спілкування та емоційної підтримки інших.

Позитивний вплив музикотерапевтичного підходу на розвиток емоційної врівноваженості, емпатії, внутрішньої гармонії підтверджується низкою досліджень українських та зарубіжних педагогів і психологів (О. Рудницька, Г. Шевченко, Є. Артем'єва, Е. Гіллс).

Саме музично-педагогічні технології створюють унікальний виховний простір, у якому поєднується естетичне й моральне, емоційне та інтелектуальне, індивідуальне й соціальне. Завдяки інтегрованому підходу, розвитку емоційного інтелекту, проєктній діяльності та елементам музикотерапії підлітки залучаються до активного пізнання моральних цінностей через переживання, осмислення й творчу діяльність. Це сприяє формуванню морально зрілої, емпатійної, відповідальної особистості, здатної до гуманістичного діалогу з іншими людьми та світом.

Висновки. Отже, наукові розвідки свідчать: музична освіта і творчість не лише виховують естетичний смак і музичні здібності, але й служать ефективним інструментом морального розвитку підлітків. Вони сприяють формуванню емпатії, співчуття, терпимості та інших високих моральних якостей, що дає підґрунтя для росту гармонійної й відповідальної особистості.

Список використаних джерел

- Бех, І.Д. (2003). *Виховання особистості: у 2-х кн.* Київ: Либідь, (1).
- Зязюн, І.А. (2005). Освітній простір культури в педагогічній теорії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський щорічник.* Ченстохова-Київ: Видавництво Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові. (7). 35–46.
- Масол, Л.М. (2006). *Мистецтво в школі: методологія і методика.* Київ: Генеза.
- Кифенко, А.М. (2015). Хорове мистецтво як художньо-комунікативний процес. *Наукова дискусія: теорія, практика, інновації: V Всеукраїнська з міжнародною участю науково-практична заочна конференція.* Київ: ГО «ЮМП».
- Рудницька, О.В. (2005). *Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник.* Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 360 с.
- Шевченко, Г.П. (2020). Гармонійна єдність духовності, культури, освіти і виховання особистості. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії».* 1 (21). С. 82–90.
- Шевченко, Ю.М. (2014). Гармонізація естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету.* Серія: Педагогіка. 2 (13). 218–222.
- Tu J., & Fu H. (2024). The Impact of Musical Empathy on Prosocial Behavior in Adolescents. *Journal of Youth Psychology and Arts Education*, 18 (1), 45–59.

Відомості про автора:

Шевченко Юлія Михайлівна
shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2025-34-135-90-94

Матеріал надійшов до редакції 18. 06. 2025 р.
Прийнято до друку 23. 06. 2025 р.

References

- Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti [Education of personality] (Vol. 1).* Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
- Ziazun, I.A. *Osvitniy prostir kul'tury v pedahohichniy teorii / Ivan Andriyovych Ziazun / Profesiyna osvita: pedahohika i psykholohiya. Ukrayins'ko-pol's'kyy shchorichnyk. Za red. I. Ziazuna, T. Levovyts'koho, N. Nychkalo, I. Vil'sh. Chenchstokhova-Kyyiv: Vydavnytstvo Akademiyi im. Yana Dluhsha v Chenchstokhovi, 2005. Vyp. 7. S. 35-46.* [in Ukrainian]
- Masol, L.M. (2006). *Mystetstvo v shkoli: Metodolohiia i metodyka [Art in school: Methodology and methods].* Kyiv: Henesa. [in Ukrainian]
- Rudnytska, O.V. (2005). *Rudnytska O.V. Pedahohika: zahalna ta mystetska: Navchalnyi posibnyk. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.* [in Ukrainian]
- Shevchenko, H.P. (2009). *Harmonijna jednist' dukhovnosti, kul'tury, osvity i vykhovannia osobystosti. Vseukrains'kyj naukovo-praktychnyj zhurnal «Dyrektoreshkoly, litseiu, himnazii».* 2020. № 1 (21). S. 82–90. [in Ukrainian]
- Shevchenko Yu.M. *Harmonizatsiia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohika.* 2014. 2 (13). 218–222. [in Ukrainian]
- Tu, J., & Fu, H. (2024). The Impact of Musical Empathy on Prosocial Behavior in Adolescents. *Journal of Youth Psychology and Arts Education*, 18 (1), 45–59. [in English]

Information about the author:

Shevchenko Yuliia Mykhailivna
shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2025-34-135-90-94

Received at the editorial office 18. 06. 2025.
Accepted for publishing 23. 06. 2025.